

Надійшла до редакції 18.01.2012 р.

УДК 81'373.611+81'373.612

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АФІКСОЇДНИХ УТВОРЕНЬ

Ю. Ю. Климова

Донбаський державний педагогічний університет

Реферат. Утворення нових слів у сучасній мові є результатом необхідності надати назву новим предметам і явищам, поява яких зумовлена потребами суспільства. У мову активно проникають інтернаціоналізми, і з цим процесом пов'язане широке використання запозичених елементів у якості афіксів та перехідних одиниць, що вже віддалились від корневих морфем, але ще не набули ознак афіксів – афіксоїдів. Афіксоїди – зв'язані компоненти складних слів, які за своїми словотвірними функціями наближаються до афіксів і повторюються в ряді номінацій з однаковим значенням. Найбільш продуктивними моделями творення композитів за участі афіксоїдів є поєднання префіксоїду з іменником; такі одиниці дістали назву квазікомполітів.

Ключові слова: інтернаціоналізм, афікс, афіксоїд, композит, квазікомполіт.

Розвиток мови значною мірою зумовлено розвитком її словотвірної системи, становленням нових словотвірних моделей слів, зміною вже існуючих, збільшенням або зменшенням їхньої продуктивності та багатьма іншими факторами. У сучасній лінгвістиці активно досліджуються причини, які зумовлюють утворення нових слів. Серед основних чинників виділяють: 1) необхідність у номінації нових предметів і понять; 2) потребу дати нове, більш вдале найменування тому, що вже іменовано в мові; 3) прагнення назвати одним словом уже відоме поняття, позначене раніше описово, тобто словосполученням [1, с. 57–63]. Утворення нових слів здійснюється як відображення у мові потреб суспільства у вираженні нових понять, які постійно виникають у результаті розвитку науки, техніки, культури. І дійсно, одним з характерних мовних процесів сучасності є активне проникнення в російську та українську мови іноземних найменувань різноманітних реалій життя світового суспільства, які стали інтернаціоналізмами, завдяки чому відбувається відображення розширення і поглиблення міжнародних зв'язків, міждержавної та міжмовної взаємодії, інтернаціоналізації науки, значного розширення інформаційного простору, різкого збільшення потоку інформації в останні десятиліття [2, с. 314]. Процес інтернаціоналізації знаходить своє відображення в певних закономірностях розвитку лексичної і словотвірної систем сучасної мови: 1) активізація використання афіксів іноземного походження; 2) трансформація запозичених слів та корневих морфем у особливі «будівельні» елементи – афіксоїди, які виступають у ролі словотвірних формантів при творенні нових слів; 3) залучення іноземних слів у дериваційні процеси творення нових слів на базі власної (російської чи української) лексики [3, с. 181]. Двоїстий характер іншомовних одиниць, що входять до складу композитних одиниць, дозволяє визначити їх як морфеми перехідного типу (внаслідок часткової десемантизації вони віддалилися від корневих морфем, але ще не набули всіх ознак афіксів).

Актуальність дослідження зумовлена недостатністю вивчення перехідних елементів – афіксоїдів – та пов'язаних із ними словотвірних процесів. **Мета розвідки** полягає в уточненні поняття «афіксоїд» та описі структурної організації похідних

одиниць, утворених за участю особливого виду морфем, та передбачає наступні завдання: визначення статусу елементів перехідного типу (афіксоїдів), встановлення критеріїв відмежування афіксоїдів від інших компонентів складних слів.

Засвоєння інтернаціоналізмів знаходить відображення в процесах словотворення, характерною особливістю якого є використання різноманітних запозичених афіксів.

Кожен афікс, згідно з твердженнями Б. І. Барткова, проходить у своєму становленні певні проміжні стадії. Учений пропонує таким чином побудувати градацію словотворчих формантів: 1) афікси; 2) напівафікси, тобто форманти, що перебувають на шляху до перетворення компонента композита на загальнознааний афікс; 3) афіксоїд, що перебуває на початковій стадії перетворення в афікс: він є подібним до афікса, однак ще не досяг статусу напівафікса; 4) компоненти композита (типова коренева морфема) [4, с. 10–11].

Структура слова є системою взаємопов'язаних і співвідносних одна з одною морфем, які утворюють його як лексико-граматичну єдність. Для того, щоб встановити характер структури слова, недостатньо визначити його морфемний склад. Необхідно також встановити словотвірну специфіку морфем, їх значення та зв'язки і відношення, у яких ці морфемні знаходяться [5, с. 6].

Традиційно вчені виділяють «корінь» і «афікс», які в основному чітко розмежовуються. Але особливий тип проміжних одиниць, названий афіксоїдами, потребує детальнішого розгляду. Окрім термінів *афіксоїд* і *напівафікс* для означення перехідних формантів пропонувались різноманітні терміни: *префігований словоеlement*, *відносно вільні (відносно зв'язані) морфемні*, *субафікси*, *радиксоїд*, *префіксована основа*, *аглютинатори*.

У сучасній науковій літературі афіксоїд визначають як кореневу морфему, яка у складі похідного слова набуває ознак афікса [6, с. 214], наприклад, *-пад* у складі іменників *звездопад*, *камнепад*, *зорепад*, *льодопад*, *попелопад*. Значне місце серед афіксоїдних одиниць тут посідають композити-субстантиви, утворені за аналогією до узуальних *снігопад*, *листопад*: *пелюсткопад* (С. Бабій, В. Ярмолюк), *краплепад*, *золотопад* (І. Пащук), *вогнеспад* (А. Листопад), *наприклад*: *А по снігу пелюсткопад*, / *А по снігу пелюсткопад* – / *Усе неначе в білих росах*. (В. Ярмолюк); *Сонячним віє / тепло на вії / пелюсткопад*... (С. Бабій) [7].

Окрім того, афіксоїд визначають, як «компонент складного чи складноскороченого слова, який повторюється з тим самим значенням у складі низки слів, і який наближається за своєю словотвірною функцією (здатністю утворювати нові слова з тим же компонентом) до афіксу – суфіксу (для останніх компонентів складань) та префіксу (для перших компонентів)» [8, с. 26], наприклад, *євровидение*, *євроконкурс*. Ц. Д. Аврамова виділяє наступні значення компоненту *євро-*: 1. Той, що відноситься до Європейського Союзу або до Європи; 2. Єдина валюта країн Європейського Союзу. Вона вважає їх омонімічними, але зазначає, що перший не функціонує як самостійна лексема, а знаходиться лише у складі похідних слів (*В финальном концерте национального отбора на Евровидение — 2012 победу одержала Гайтана* (<http://mignews.com.ua/ru/articles/102454.html>)), в той час як другий вживається й у якості іменника (*Чтобы евро не повторил судьбу рубля, страны еврозоны должны создать общие бюджетные механизмы, которые позволяли бы перевод бюджетных средств в другие страны, урегулировали бы конфликты кредиторов с заемщиками и последовали бы принципу Бостона «без представительства нет налогообложения»* (http://www.business.ua/articles/money/Evro_mozhet_ischeznut-18632/)) [9, с. 423].

До афіксоїдів також належать «зв'язані компоненти складних слів, які не виступають у якості кореневих компонентів у словах іншої структури, наприклад, префіксоїди *гідро* – (*гідроелектростанція, гідроізоляція, гідрокостюм*), *аэро* – (*аэровокзал, аэросев*)...» [8, с. 27].

Серед проблем сучасної дериватології вагоме місце належить розмежуванню власне афіксів від напівафіксів та компонентів складних слів та кореневих морфем.

Основними критеріями виділення афіксоїдів, як показує аналіз праць з проблеми полуафіксації (роботи М. Д. Степанової, Г. Марчанда, П. М. Карашука та ін.), виступають такі:

1) формальна схожість із самостійною лексичною одиницею, морфемна структура якої представлена простою кореневою морфемою: *кино-*, *радио-* ;

2) наявність більш загального порівняно з кореневою морфемою значення;

3) здатність виражати однакове значення у поєднанні з основами певного семантичного класу;

4) активна участь в утворенні нових одиниць [10, с. 191].

Схожість афіксоїдів з кореневими морфемами полягає в наступному: 1) як і корені, афіксоїди можуть вживатися з іншими кореневими морфемами або у відриві від них; 2) їхні значення в основному співвідносні з лексичними значеннями кореневих морфем чи основ [12, с. 93]; 3) при них досить часто зберігається з'єднувальний елемент, характерний для похідних основ, утворених шляхом поєднання різних основ чи коренів [6, с. 215].

Схожість афіксоїдів з афіксами полягає у тому, що їхні значення, зважаючи на регулярність вживання, набувають узагальненого характеру [6, с. 216]. Афіксам властиве узагальнено-абстрактне значення, афіксоїдні ж елементи називають предмети (*геліо-* «сонце», *дендро-* «дерево»), живі організми (*фіто-* «рослина»), речовину (*гідро-* «вода»), явища (*піро-* «вогонь») тощо [12].

Досить часто «першим компонентом композитів виступають іншомовні кореневі елементи (за розповсюдженням і характером – інтернаціональні), які виконують роль своєрідних «прикметникових морфем» [11, с. 196]. Зважаючи на те, що однією з найпоширеніших словотвірних моделей композитів є поєднання частини основи прикметника (Ч^{осн}Прикм) та іменника (Ім): *литературный семинар* (*Областной литературный семинар творческой молодёжи проводится силами, конечно же, Харьковской писательской организации* (<http://dobryni.com.ua/blog/>) < *литсеминар* (*В Токио прошла череда литсеминаров, выступлений и встреч, на которые свезли редкий набор суперзвезд сегодняшней русской литературы, рекордсменов по тиражам и чемпионов читательских восторгов* (<http://pelevin.nov.ru/stati/o-izv/1.html>), можна зробити висновок, що композитні утворення з першим інтернаціональним компонентом лише імітують кінцеву структуру похідних слів, утворюючись за аналогією до вже існуючих, пор.: *артиллерийский обстрел* < *артобстрел* (Ч^{осн}Прикм + Ім): *В столице Йемена Сане произошёл артиллерийский обстрел президентского дворца* (NEWSru.ua // В мире // Пятница, 3 июня 2011 г. - <http://rus.newsru.ua/world/03jun2011/obstril.html>) – *Сирийские войска вновь ведут интенсивный артобстрел мятежного города Хомс* (http://www.bbc.co.uk/russian/international/2012/02/120207_syria_homs_renewed_assault.shtml) та *артпарад*, утворений за моделлю префіксоїд + іменник: *Благодаря ежедневным выставкам, кинопоказам, концертам, перформансам и модным показам, артпарад превратится в динамичный смотр новейших имён российской культуры* (<http://www.arba.ru/afisha/4663>).

Найбільш частотними та активними в композитних утвореннях такого типу виступають компоненти *авиа-*, *агро-*, *аэро-*, *радио-*, *фото-*, які знаходяться у

препозиції до кореня та виконують роль префіксоїдів: **радіовистава**: *Ця радіовистава спричинила паніку у всьому регіоні, на який поширювалася радіостанція, що транслювала радіовиставу* (<http://www.br.com.ua/inshe/Politologiya/91188-b.html>); **радіоконцерт**: *17 сентября 1922 года в Москве состоялся первый радиоконцерт: в этот день впервые прозвучали слова: «Слушайте! Говорит Москва!»* (<http://www.calend.ru/event/4542/>); **фотовиставка**: *Вторая фотовыставка памяти режиссера Сергея Параджанова "Параджанов. Прикосновение" открылась в столичной галерее имени Елены Замостянской* (Подробности // Інтер. 19.04.2012); **авиакомандировка**: *И Райана вполне устраивает жизнь, проходящая в постоянных авиакомандировках: его собственная квартира почти круглый год пустует, семьи у него нет, а все, что ему нужно, вполне может предоставить авиасервис* (<http://www.tramvision.ru/recensia/2010/mnebyvnebo.htm>)

Деякі запозичені основи у сучасній мові, зберігаючи вже засвоєні значення, активізують нові й на цьому ґрунті стають подібними до аброснов. Прикладом може бути **кіно-**, [13, с. 93]: **киновечеринка**: *Есть, конечно, и промежуточные варианты: вместо просмотра телевизора устроить кинобечеринку с соответствующим антуражем* (http://medportal.ru/budzdorova/issue_theme/986/); **кинодень**: *Решила устроить вчера кинодень! Сначала пошла на премьеру фильма Карлсон с Галустяном в главной роли!* (<http://devchat.ru/?q=node/645262>).

Останнім часом зросла продуктивність утворення слів с препозитивними елементами **супер-**, **гіпер-**, **мега-**, **ультра-** з семантикою високого ступеня прояву ознаки, вираженої базовою основою [14, с. 156]: **супер-марафон**: *Сегодня в Чили после короткого отдыха, стартовала вторая часть автомобильного супер-марафона – "Дакар"-2011* (Подробности-ТВ. 09 января 2011); **мегаконцерт**: *Аграрный олигарх Гута влаштував мега-концерт в рідному селі* (<http://zz.te.ua/ahraryj-oliharh-huta-vlashtuvav-meha-kontsert-v-ridnomu-seli/>).

Афіксоїди можуть уживатись як у препозиції (префіксоїди), так і в постпозиції (як суфіксоїди). У слов'янських мовах доволі чисельною є група складних слів, утворених поданням лише префіксоїду та афіксоїду: **лаунж-фест**: *Лаунж-фест в Ермітажі — це драйв музичної енергії, чудовий відпочинок та романтична прогулянка в прекрасному куточку природи в центрі столиці* (<http://www.zabaznov.ru/music/NuNote-Lounge-Fest.htm>); **Панк-сейшин**: *Слава про цей львівський панк-сейшин облетіла навіть московські форуми* (<http://postup.brama.com/usual.php?what=1469>); **Пресс-ланч**: *Пресс-ланч – это мероприятие для ограниченного числа представителей СМИ, являющихся наиболее важными для компании* (<http://www.blt-group.ru/1223/1259/2351.html>); **Смарт-моб**: *На выходных в Иркутской области в социальных сетях прошел смартмоб, который условно можно назвать «Жираф»* (<http://www.irk.aif.ru/society/news/45627>).

Таким чином, словниковий склад мови постійно змінюється, слова в мові утворюються не довільно, а за певними правилами, законами, які діють у словесному середовищі.

Утворення з афіксоїдами володіють усіма відмінними особливостями складного слова (цільноформленістю, іноді інтерфіксом, наголосом, розташуванням компонентів та ін). Але послаблення здатності до розгортання в еквівалентне за структурою і семантикою словосполучення утворень із афіксоїдами свідчить про утворення такого слова за аналогією (готовою моделлю). Ми також вважаємо, що словотворення за участю афіксоїдів не може бути зачисленим ані до чистої деривації (префіксації чи суфіксації), ані до чистої композиції (словоскладання), тому за В. І. Теркуловим, кваліфікуємо одиниці, утворені у такий спосіб, квазі-композиціями, оскільки їх утворення не пов'язано з перетворенням у слова

словосполучень, що складає сутність композитобудування, а виступає як імітація кінцевої (морфемної) структури вже утворених лексичних конденсатів [15, с. 204]. Перспективним щодо подальших досліджень видається побудова формальних та ономазіологічних моделей утворення квазікомполітів.

РЕЗЮМЕ

Стаття посвячена изучению структурных и семантических особенностей квазікомполітов. Уточняется понятие «аффіксойд», устанавливаются критерии разграничения аффіксов и аффіксойдов. Описываются модели образования производных единиц, созданных при помощи аффіксойдов.

Ключевые слова: квазікомполіт, композит, аффіксойд, аффікс, корень.

SUMMARY

The article focuses on the analysis of structural and semantic features of the quasicomposites. The definition of the affixoid is clarified. The measures of differentiation of affixes and affixoids are established. The models of formation of derived unites built with the help of affixoids are described.

Key words: quasicomposite, composite, affixoid, affix, root.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Петров, О. В. Особливості поповнення словотвірних гнізд російської мови неологізмами-комполітами [Текст] / О. В. Петров // Мовознавство. – 2005. — № 5. — С. 57–63.
2. Баранова, Л. А. Аббревиатуры иноязычного происхождения в современном русском языке: опыт идеографической классификации [Текст] / Л. А. Баранова // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – Симферополь, 2011. – Т. 24 (63). – № 2. – Ч. 3. – С. 314–318.
3. Коряковцева, Е. И. Интернациональное vs национальное в словообразовательной системе (к постановке вопроса) [Текст] / Е. И. Коряковцева // Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich. Siedlce, 2009. – С.179–198.
4. Бартков, Б. И. Английские суффиксоиды, полусуффиксы, суффиксы и словарь 100 словообразовательных формантов современного английского языка (научный стиль и литературная норма) [Текст] / Б. И. Бартков // Аффіксойды, полуаффіксы и аффіксы в научном стиле. – Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1980. – С. 3–62.
5. Шанский, Н. М. Современный русский язык. В 3 ч. Ч. 2. Словообразование. Морфология [Текст] / Н. М. Шанский, А. Н. Тихонов. — 2-е изд., испр. и доп.— М. : Просвещение, 1987. — 256 с. с. 6
6. Немченко, В. Н. Введение в языкознание : учебник для вузов [Текст] / В. Н. Немченко. – М. : Дрофа, 2008. – 703 с.
7. Максимчук, В. В. Складні індивідуально-авторські субстантиви у лексиконі поетів Рівненщини [Текст] / В. В. Максимчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : [збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету]. – Вип. 17. – Рівне : РДГУ, 2009.
8. Лопатин, В. В. Аффіксойд [Текст] / В. В. Лопатин // Русский язык: энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – С. 26–27.
9. Аврамова, Ц. Д. Субстантивные неологизмы с первой частью евро- в современном болгарском литературном языке [Текст] / Ц. Д. Аврамова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2010. – № 4 (2). – С. 423–426.

10. Дьячкова, Е. С. Особенности значения полусуффиксов, составляющих ядро словообразовательного поля полусуффиксальных элементов [Текст] / Е. С. Дьячкова // Филология и человек. – 2009, № 4. – С. 189–196.
11. Шанский, Н. М. Очерки по русскому словообразованию [Текст] / Н. М. Шанский. – М., 1968. – 310 с.
12. Климович, С. М. Препозитивні елементи іншомовного походження: критерії визначення їх статусу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kspu.edu.ua/downloads/chairukr/kll/doc>. — Загол. з екрану.
13. Клименко, Н. Основно- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови [Текст] / Н. Клименко // Українська мова, 2003. – № 3–4. – С. 83–105.
14. Рацибурская, Л. В. Тенденция к интернационализации в деривационных процессах современного русского языка [Текст] / Л. В. Рацибурская // Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich. Siedlce, 2009. – С. 155–164.
15. Теркулов, В. И. Композиты русского языка в ономазиологическом аспекте [Текст] : дис. ... доктора філол. наук / Вячеслав Исаевич Теркулов. – Горловка, 2008. – 406 с.